

דגשים ללמידה – בראשית פרקים א-ב – סיפורי הבריאה

// מזכיר כי בטרם קריאת הדף יש לקרוא את "איך להשתמש נכון בדגשים ללמידה לפרק" //

רקע:

בשני הפרקים הראשונים בתנ"ך, בראשית א ובראשית ב, מצויים שני סיפורי בריאה. בין שניהם יש קווי דימיון וקווי שוני. שני הסיפורים מעלים תהיות שונות, ואת שניהם ניתן לראות כסיפורים אטיולוגיים הבאים להסביר מציאות קיימת בעולם וסדרים שונים. הסיפור הראשון מופיע בבראשית א 1 – בראשית ג 3, ואילו השני מתחיל בבראשית ב 4. סיפור הבריאה השני שם במרכזו את בריאת גן-העדן, כמעין רקע לחטא הראשון של האדם, ואילו הסיפור הראשון מתרכז בבריאה גופא.

אכספוזיציה – מה היה בעולם לפני

פרק א נפתח בשני פסוקים המתארים את מצב העולם לפני הבריאה: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: בַּיּוֹם הַהוּא יָבְהוּ וַחֲשָׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמָּיִם". הפרשנים השונים נחלקים ביניהם על היחס בין פסוקים אלה. רש"י לדוגמה, טוען כי פסוק א הוא תיאור זמן, ופסוק ב הוא תיאור מצב, ואילו ההתרחשות עצמה (מעשה הבריאה) מתחיל בפסוק ג. במילים אחרות: שני פסוקים אלה הם מעין פסוקי "כאשר": כאשר בא האל לברוא את השמים והארץ, הארץ היתה תהו-ובهو ורוח אלהים ריחפה, זה היה המצב והזמן בו החל האל לעשות את שכתוב בפסוקים ג ואילך.

בריאת השמים והארץ בפסוק 1 מעוררת קושי נוסף: השמים נבראים לכאורה "שוב" ביום הבריאה השני (פסוקים 3-8) והארץ נבראת לכאורה "שוב" ביום הבריאה השלישי (פסוקים 9-10). לפיכך לא ברור מה ההבדל בין הבריאה המצוינת כאן לבריאה בפסוקי ההמשך. פרשנים רבים נתנו פרשנויות שונות לעניין זה.

סיפור הבריאה הראשון

בסיפור הבריאה הראשון ישנו אלמנט מסדר של ימים. בכל יום יצירה נבראו גורמים מסוימים, כאשר בהכללה ניתן לומר כי בשלושת הימים הראשונים נבראו מרכיבי התשתית הקוסמית, ובשלושת הימים ד-ו נבראו העצמים והיצורים הממלאים תשתית זו. בדקו שאתם מבינים מהכתוב מה נברא בכל יום.

בריאת האדם בסיפור הבריאה הראשון

בפסוק כו אומר האל: "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצִלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּי הָיִם וּבְעֵנָף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל-הָאָרֶץ". באמירתו זו הוא קובע את תפקידו העתידי של האדם בעולם, אולם גם מעורר קושי – מי הם ה"נעשה"? פרשנים שונים, בהם חז"ל, קבעו כי ה' נועץ על צעד זה במלאכי השרת. פרשנים אחרים קבעו כי מדובר היה בהתייעצות בפמליה של מעלה. כן רומז ה' כי האדם יעשה בדמותו – "בצלמו". בעולם העתיק היו תרבויות שקבעו שהמלך

נעשה בצלמו של האל, ואילו התנ"ך קבע שהאדם באשר הוא אדם נעשה בצלמו של האל, בדמותו. נקודה זו תהיה חשובה בהמשך כשננסה להבין את חוקי הרצח במקרא. פסוק לאחר מכן ניגש האל לעבודה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם". יש לשים לב, כי בניגוד לסיפור הבריאה השני, כאן, בסיפור הבריאה הראשון, האדם נוצר מלכתחילה כזוג – זכר ונקבה בידי האל, באופן שווה.

יום המנוחה

בתום ששת ימי הבריאה: "וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת". (פרק ב פסוקים 2-3). מיד עם הציון כי ביום השביעי סיים ה' את מלאכתו (מלאכתו כלה, הסתיימה), נכתב כי ה' קידש את אותו היום. לכאורה, מדובר בקידוש של היום הספציפי שהוא – היום השביעי שהוא בתום ששת ימי הבריאה, אולם יש כאן רמז מתרים לקידוש היום השביעי מעתה לאורך כל הדורות. אגב, מעניין לדעת שהיהדות היתה הדת העתיקה הראשונה שיצרה יום מנוחה שבועי, ויתר על כן, אף ציוותה להעניקו ל"אֵתָהּ וּבְנֶיהָ וּבְתִירָהּ וְעַבְדֶּיהָ וַאֲמָתֶיהָ וְשׂוֹרְקֶיהָ וְחֹמְרֶיהָ וְכָל-בְּהֶמְתָּהּ וְגֵרָךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ" (דברים ה 13).

סיפור הבריאה השני

סיפור הבריאה השני משולב בסיפור חטאו הראשון של האדם והעונש על כך. הסיפור מביא הסברים לתופעות יסוד בחיי האדם: דעתו של האדם, רתיעתו מעירום, היווצרות התא המשפחתי, המבנה הפטריארכאלי של החברה ועוד. בכך ניתן לראות בו סיפור אטיולוגי. בהקדמה לסיפור זה מסופר כי הארץ היתה שוממה ולא מושקת בגשם, אלא במים העולים ברצף מן האדמה בלבד. כן מצוין ברקע לסיפור שאין אדם שיעבוד את הארץ, וגם מסיבה זו הארץ שוממה. בסיפור זה אין אלמנט מסדר של ימים, אולם ישנו סדר להתרחשות. בתחילה בורא ה' את האדם, באמצעות לקיחת עפר מן האדמה ומתן נשמת חיים לו (פס' 7). בהמשך נוטע ה' גן בעדן. "עדן" כאן הוא שם של אזור גיאוגרפי מוגדר. בהמשך ניטעים בגן עץ חיים ו"עץ הדעת טוב ורע". מדובר בעצים המעניקים חיי-נצח לאוכלם, ומעניקים "דעת טוב ורע". הפרשנים נחלקים בשאלה מהו אותו "ידע טוב ורע". בהמשך ישנו תיאור גיאוגרפי של הגן, המציב את הסיפור באזור מסופוטמיה (דרום-מזרח עיראק של ימינו).

איסורים על האדם

בפסוקים 15-17 נלקח האדם, מונח בגן-עדן, ו"זוכה" באיסור הראשון: "מִכָּל עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל: וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אָכַלְתָּ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". האדם מקבל רשות מלאה לאכול מכל פירות הגן, פרט לפרי עץ הדעת. לאיסור זה נוספת סנקציה ברורה. יש לשים לב כי האדם בלבד (הזכר) נוכח במעמד מתן האיסורים.

יצירת החיות והאשה

לאחר הנחת האדם בגן-העדן ופירוט האיסור בפניו, מציין ה' כי "לא־טוֹב הִיְוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ" ואף מוצא פתרון למצב זה: "אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (פס' 18). כאשר ה' ניגש לבניית הפתרון הוא בורא את החיות: "וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מִה־יִּקְרָא־לּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר יִקְרָא־לּוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ" (פס' 19). האדם נותן שמות לכלל החיות, אולם "וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (פס' 20). שימו לב למטרת בריאתן של החיות בסיפור הבריאה השני, זה חשוב, תפקידם הוא לנסות ו"להיות עזר כנגדו".

האל לא נשאר אדיש למצוקתו של האדם, מטיל עליו תרדמה, לוקח ממנו אחת מצלעותיו, ומשלים בשר חדש תחתנה (21). בהמשך ממשיך האל לעצב את הדמות החדשה שיצר כאישה: "וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֶּלֶע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיָּבֵאָהָ אֶל־הָאָדָם". האדם מקבל את האישה, מציין כי היא "עֵצָה מְעֻצָּמִי וְבִשָּׁר מִבְּשָׁרִי" (23), ומובא מדרש שם לשמה של האישה: "לִזְאֵת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מְאִישׁ לִקְחָהּ־זֹאת". מיד לאחר חלק סיפורי זה, מובא משפט המציג את הסיפור באור אטיולוגי "עַל־כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׁר אֶחָד" (פס' 24): מוסבר כי משום שהאישה נלקחה מהאדם כשבמקור הם היו בשר אחד, כך הם שבים להיות בשר אחד כאשר איש דבק באשתו.

סיפור אטיולוגי:

'אֵטִיו', ביוונית: סיבה. 'סיפור אטיולוגי' הוא סיפור המסביר את הסיבה לתופעה מסוימת בעולם. תופעת טבע כמו הקשת, תופעה חברתית כמו העובדה ששושלת מלכים מסוימת שולטת במדינה.

